

Лисецька Н. Г., Бондарчук О. Ю.,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ТИПОЛОГІЯ ТА СТРУКТУРА ЕКСПЛІКАЦІЇ КОНЦЕПТУ "СПОНУКАННЯ ДО ДІЇ" НА ПРИКЛАДІ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається місце концепту "Спонування до дії" у типології та класифікації концептів. Проаналізована внутрішня структура концепту – його поняттєва, образна і ціннісна сторони. На прикладі прислів'їв та приказок вивчено концепт "Спонування до дії".

Ключові слова: *концепт, прототип, підконцепт, внутрішня структура концепту, фразеологізм, прислів'я та приказка.*

The article deals with the place of the concept "Induce to the action" in the typology and classification of the concepts. The inner structure of the concept – namely its signifiative, figurative and evaluative components – are analysed. The concept "Induce to the action" is investigated on the examples of the proverbs and proverbial phrases.

Key words: *concept, prototype, underconcept, the inner structure of the concept, phraseologism, proverb and saying.*

Протягом останніх десятиліть у сучасній лінгвістиці домінує когнітивна парадигма, що спрямовує дослідження за напрямками "мова та мовець", "мова та мислення", "мова та культура", бо когнітивні та мовні структури перебувають у певних співвідношеннях. З одного боку розглядається об'єктивація ментальної діяльності через мову, з іншого – вивчається мова як опосередкований шлях дослідження пізнання. Велика кількість вчених присвячують свої дослідження основному семантичному поняттю у когнітивній лінгвістиці – концепту. Це передусім Дж. Лакофф, А. Вежбицька, Р. І. Павіленіс, Р. М. Фрумкіна, Ю. С. Степанов, М. Шварц, О. С. Кубрякова, В. А. Маслова, В. І. Карасик і багато інших. Незважаючи на інтенсивні дослідження з когнітології можна констатувати відсутність праць, які б розглядали не "Дію", а "Спонування до дії" як окремий концепт.

Актуальність дослідження зумовлюється також тим, що даний концепт наділений у німецькій мовній картині світу великою психічною, ментальною та культурною силами. Концепт "Спонування до дії" організовує життєвий світ людини, виражає валоративне ставлення до впорядкування часу, стосунків людей, розпорядку дня та визначення прерогатив у своїй діяльності, як фізичній, так і моральній. Цінність спонування до дії як засобу здійснення життєвих планів та задоволення інтересів особистості прямо пропорційна росту моральних, духовних та матері-

альних потреб людини. Даний концепт заслуговує уваги в сфері ствердження особистості.

Мета нашого дослідження – вивчення засобів номінації концепту “Спонування до дії” крізь призму взаємозв’язку мови та мислення, виявлення антропологічних кореляцій у процесах функціонування фразеологічних одиниць як засобах експлікації концепту “Спонування до дії”. Мета зумовила конкретні **завдання**: 1) визначити місце концепту “Спонування до дії” у різних типологіях та класифікаціях концептів, 2) розглянути внутрішню структуру концепту “Спонування до дії”, 3) вивчити засоби номінації концепту “Спонування до дії”, а саме фразеологічні одиниці.

Об’єктом дослідження є концепт “Спонування до дії” в німецькій мовній картині світу. **Предметом** дослідження є когнітивні і функціональні особливості фразеологічних номінацій концепту “Спонування до дії”. **Матеріалом** дослідження послужили 254 фразеологічні номінації концепту, відібрані з сучасних словників німецької мови.

У нашому дослідженні ми приєднуємось до трактування концепту В. А. Масловою: “Концепт – семантичне утворення, відзначене лігво культурною специфікою, і таке, що так чи інакше характеризує носіїв певної етнокультури” [6, с. 47], а також до визначення концепту О. С. Кубряковою [3, с. 145]: “Концепт – це поняття, що слугує поясненню ментальних та психологічних одиниць нашої свідомості, й тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини”. Вона вважає концептом також “оперативну одиницю пам’яті, всієї картини світу, квант знання”.

Для системного розуміння концептуального устрою тієї чи іншої лінгвокультури важливим і необхідним є питання про типи та класи концептів. Розглянемо концепт “Спонування до дії” у рамках таких бінарних опозицій як “параметричність” – “непараметричність”, “універсальність” – “специфічність”, “регулятивність” – “нерегулятивність” [2].

Протиставлення концептів як параметричних – непараметричних ментальних утворень можливе за умови таксонімії концептів під кутом зору **міри** [7, с. 84]. Концепт “Спонування до дії” є непараметричний, оскільки профілюється на рівні відчуттів, уявлень і асоціацій. До нього важко застосувати які-небудь критерії міри (розмір, якість, статус, обсяг). Даний концепт має абстрактне втілення, він представляє образний компонент.

“Спонування до дії” – універсальний концепт. Він несе в собі загальнолюдську значимість. Та він не є універсальним на всі 100%. Він, як і всі специфічні концепти, на матеріалі німецької мови має прив’язку до німецької культури, німецького суспільства. Кожен універсальний концепт викликає в окремій лінгвокультурі різні переживання, різні образи та різні оцінки.

Досліджуваний концепт належить до регулятивних концептів, бо в ньому закладений певний ідеал, норма, шаблон, що визначає домінан-

ти поведінки людини в соціумі. Він задає лінію поведінки особистості в колективі, орієнтує її на підкорення певним правилам, певній системі.

Розглядаючи типологію В. А. Маслової, яка виділяє такі групи концептів: світ, стихії і природа, уявлення про людину, моральні концепти, соціальні поняття та стосунки, емоційні концепти, світ артефактів, концептосфера наукового знання, концептосфера мистецтва, відносимо досліджуваний концепт як до емоційних і соціальних концептів, так і до концептів морального порядку [6, с. 75-76]. “Спонування до дії” передбачає емоційне ставлення індивіда до оточуючого, виявлення його моральних цінностей у поведінці в соціумі.

Беручи за основу підхід Моніки Шварц [10], визначаємо концепт “Спонування до дії” як Token-концепт, бо до кожної окремо взятої людини необхідний інший підхід. Для когось необхідне прохання, для когось – наказ, а комусь досить просто натякнути, щоб спонукати виконати якусь дію, чи то фізичну, чи то ментальну.

Зважаючи на специфіку концепту “Спонування до дії”, важливо з’ясувати його внутрішню організацію.

Спираючись на концепцію Карасика В. І. [2], вважаємо, що когнітивна модель “Спонування до дії” має польову структуру і представляємо поле концепту у вигляді трьох сторін: поняттєвої, образної, ціннісної. Для дослідження базового шару концепту використовуємо аналіз словникових дефініцій та тлумачень ключових лексем. Дослідження поповнюється аналізом синонімів ключової лексики.

Побудова семантики ключових слів, що вербалізують концепт “Спонування до дії”, здійснювалась за допомогою аналізу словникових тлумачень слів *auffordern* та *Handlung*. Тлумачні словники німецької мови визначають слово *auffordern* практично одноставно, виділяючи в ньому дві семантики – прохання та вимога. Слово *Handlung* має два значення: 1) вчинок, 2) перебіг або результат справи. “Duden. Das Synonymwörterbuch” наводить такі синоніми до слова *Aufforderung*: 1. *Appel, Aufruf, Bitte, Erinnerung, Ermahnung, Mahnung, Ruf, Ersuchen, Verlangen*; 2. *Einladung*. Отже, поняттєва сторона концепту “Спонування до дії” є по суті його дефініційною ознакою, що фіксується лексикографічними джерелами у вигляді 3 когнітивно-семантичних прошарків: “прохання”, “вимога”, “перебіг та результат того, що хтось робить або зробив”.

Фразеологічні одиниці як фрагменти наповнення досліджуваного концепту становитимуть периферію концепту “Спонування до дії”, а отже його ціннісну та образну сторони. Ціннісна сторона – найголовніша іпостась концепту “Спонування до дії”, яка зумовлюється ставленням індивіда до навколишнього, що повинне бути позитивним, бо спирається на ті духовні імпульси, які оживають у свідомості людини завдяки її приналежності до того або іншого етно- і лінгвокультурного колективу.

Образна сторона представлена метафоричністю та метонімічністю в основі фразеологізмів. Отже, первинними засобами номінації концепту “Спонування до дії” є слова *Aufforderung* та *Handlung*, що становлять ядро концепту та його поняттєву сторону. Периферію та ціннісну і образну сторону концепту представляють вторинні засоби номінації – фразеологізми.

Фразеологічна об’єктивація є прийомом аналітичного втілення концептів. Фразеологічні одиниці відбивають досвід поколінь, вони є кристалізованими дискурсивними знаками, які тематизують певну предметно-референтну ситуацію. Фразеологічна реалізація концепту є ustalеним способом фіксації ментальності певного народу. За класифікацією В. М. Телії [9, с. 58] ми виділили 6 типів фразеологізмів, що експлікують концепт “Спонування до дії”: ідіоми, фразеологічні сполучення, кліше та штампи, прислів’я та приказки, крилаті вислови, цитати.

Пропонуємо Вашій увазі експлікацію концепту “Спонування до дії” на основі прислів’їв та приказок. Прислів’я та приказки – творіння народної творчості, що відображають мудрість народу та його ціннісну картину світу. Це часто парадоксальні сентенції, що виражають ціннісні судження і проскрипції як образного, так і безобразного характеру [9, с. 64].

Прислів’я та приказки спонукають нас насамперед до таких дій:

- До економного використання часу – *Zeit ist Geld*,
- До переїзду в місто – *Stadtluft macht frei*,
- До спільної роботи, роботи гуртом – *Viele Hände machen der Arbeit schnell ein Ende*,
- До обережності – *Vorsicht ist besser als Nachsicht*,
- До перестраховання – *Doppel genäht hält besser*,
- До активної позиції в житті – *Leben und leben lassen*,
- До довіри і контролю – *Vertrauen ist gut, Kontrolle ist besser*,
- До завершення розпочатої справи – *Wer A sagt, muss auch B sagen*,
- До виконання роботи сьогодні, якщо на те є можливість – *Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen*,
- До об’єктивізму – *Man muss das Leben eben nehmen, wie das Leben eben ist*,
- До вичікування – *Was lange währt, wird endlich gut*,
- До прийому їжі в компанії, сімейному колі чи колі друзів – *Selber essen macht fett*,
- До хорошого завершення – *Ende gut, alles gut*,
- До терпіння – *Eile mit Weile, Geduld bringt Rosen*,
- До хорошого заробітку – *Geld regiert die Welt*,
- До заняття ремеслом – *Handwerk hat goldenen Boden*,
- До допитливості – *Wer nicht fragt, kriegt keine Antwort*,
- До щедрості – *Geben ist seliger als nehmen*,

- До спортивного способу життя – *Nach dem Essen soll man ruhn oder tausend Schritte tun*,
- До постійного навчання – *Man lernt im Leben nie aus*,
- До вчасних дій – *Alles zu seiner Zeit*,
- До відпочинку після роботи – *Nach getaner Arbeit ist gut ruhen*.

Ми встановили, що у структурі концепту “Спонування до дії” надаються до виокремлення “підконцепти” – фрагменти наповнення концепту, які мають особливий набір ознак і свій корелят у дійсності [8, с. 56]: “Порада”, “Застереження” та “Спонування”.

Підконцепт “Спонування” виражає концепт “Спонування до дії” експліцитно. Він є ядром, прототипом концепту “Спонування до дії”, утворює центр своєї концептосфери, який репрезентує те мінімізоване типізоване знання, навколо якого сформований сам макроконцепт, і яке є когнітивною точкою референції [5]. Наприклад, *Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen* (Не потрібно відкладати на завтра, що можна зробити сьогодні), *Eile mit Weile* (Спіши поволи).

Підконцепти “Застереження” та “Порада” виражають концепт “Спонування до дії” імпліцитно, наприклад *Lügen haben kurze Beine* натякає на негативні наслідки брехні; *Viele Köche verderben den Brei* – якщо в якійсь справі беруть участь багато осіб, то часто результат є невдалий; *Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Tallers nicht wert* – хто розкидається маленькими сумами, ніколи не буде жити у достатку, отже, потрібно ґрунтовно обдумувати кожну свою витрату; *Wer rastet, der rostet* виражає застереження тому, хто не постійно займається своєю справою, тому що він швидко втратить навик в даній галузі. Підконцепт “Порада” чудово прослідковується у таких прикладах: *Probieren geht über Studieren* (практичний досвід набагато кращий за теоретичні знання; потрібно розпочинати якусь справу, довго не роздумуючи), *Ordnung ist das halbe Leben* (дуже важливо дотримуватися порядку, це заощаджує багато часу), *Früh übt sich, was der Meister werden will* (шлях до своєї майбутньої професії потрібно починати ще з дитинства), або ж *Nach dem Essen sollst du ruhn oder tausend Schritte tun* (після прийому їжі необхідно відпочити або ж прогулятися). Тут ми можемо простежити певні норми та правила, встановлені суспільством, і досвід народу, який живе за даними правилами.

Оскільки концепт “Спонування до дії” є абстрактним, то його зміст вербалізується через конкретні сфери, де він вживається. Отже, концепт “Спонування до дії” на основі прислів’їв та приказок є також “парасольковим” [4; 1]. Ми визначили наступні концепти, через які розкривається значення концепту “Спонування до дії”: концепт “Праця”, концепт “Навчання”, концепт “Людські стосунки” та концепт “Життєва позиція” (Рис. 1.).

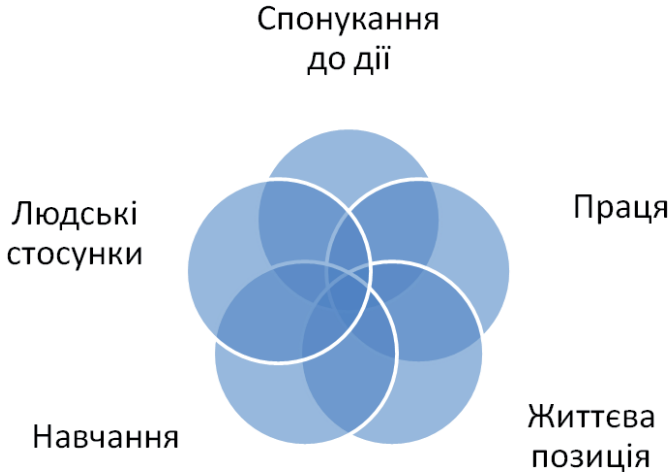


Рис. 1. Розкриття концепту “Спонування до дії” парасолькою за допомогою інших концептів на основі прислів’їв та приказок

Концепт “Праця” завжди важливий для будь-якого суспільства. Завдяки праці відбувалася еволюція людини, це засіб розвитку та реалізації особистості кожного індивіда. Завжди важко розпочинати якусь справу, на початку потрібно зібратись з силами (*Aller Anfang ist schwer*). Кожен повинен знати – спочатку справа, потім забава (*Erst die Arbeit, dann das Vergnügen*). Роботу краще виконувати гуртом, так веселіше і робота швидше закінчується – *Viele Hände machen der Arbeit ein Ende; Viele Hunde sind des Hasen Tod*. Праця – найкращий засіб тримати себе в хорошій формі – *Wer rastet, der rostet*. Щоб зрозуміти, чи хороший Ви працівник у певній галузі, потрібно спробувати свої сили в ній – *Probieren geht über Studieren*. та *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen*. Якщо щось не вдається, обов’язково потренуйтеся ще, і все зміниться на краще (*Übung macht den Meister*).

“Навчання” є невід’ємною частиною життя кожної людини. Про це свідчать наступні приказки та прислів’я: *Man lernt nie aus* (Вік живи, вік учись), *Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmer mehr* (Чого замолоду не навчишся, того і під старість знати не будеш), *Der Mensch lebt nicht vom Brot allein* (Не хлібом одним живе людина).

Від концепту “Життєва позиція” залежить, наскільки сильною та вольовою є людина, чого вона може досягти в житті. Якщо дотримуватись порядку, то можна багато чого встигнути, не витрачаючи зайвий час на прибирання: *Ordnung ist das halbe Leben*. Порядок – половина життя, а отже і все життя. Має успіх той, хто не робить поспішних висновків, а

ретельно все обдумує: *Geduld bringt Rosen*. Щоб досягнути успіху в житті, треба вправлятися, тренуватися, твердо і впевнено йти до мети: *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen; Übung macht den Meister*. Щоб багато встигнути за день, потрібно рано встати: *Morgenstunde hat Gold im Munde* – Хто рано встає, тому Бог дає. Життя сприймаймо таким, яке воно є – *Man muss das Leben eben nehmen, wie das Leben eben ist*. В житті необхідне терпіння – *Geduld bringt Rosen; Eile mit Weile*. І відпочинок – *Ruhe ist die erste Bürgerpflicht*. Треба бути пунктуальним – *Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige*. Якщо вже розпочав справу, то доведь її до логічного завершення – *Wer A sagt, muss auch B sagen*. Люди з активною життєвою позицією враховують також, що зроблене зло колись все одно повернеться назад – *Unrecht gut tut selten gut*. Брехнею теж далеко не заїдеш – *Lügen haben kurze Beine*. Актуальною як для німецького, так і для нашого суспільства є приказка – *Hast du was, dann bist du was*. Ти тоді маєш рацію, якщо маєш певну суму в гаманці. Втілити свою мрію в житті ніколи не пізно – *Es ist noch nicht aller Tage Abend. Ende gut, alles gut* – добре все те, що добре закінчується.

“Людські стосунки” багато важать для кожної людини. Ми добре себе почувемо, коли поруч є хтось, з ким можна поділитись і радістю, і горем – *Geteilte Freude ist doppelte Freude, geteilter Schmerz ist halber Schmerz*. Люди групуються за звичками, спільними інтересами, типом темпераменту – *Gleich und Gleich gesellt sich gern; Wie der Herr, so das Gescherr*. Треба бути тактовним у стосунках з шефом – *Gehe nie zu deinem Fürst, wenn du nicht gerufen bist*. Кажуть, що шлях до серця чоловіка лежить через шлунок. Тому дівчата активно вчать ся смачно готувати, щоб таким чином завоювати свого коханого – *Liebe geht durch den Magen*. Довіряй, та перевіряй – *Vertrauen ist gut, Kontrolle ist besser*.

У результаті проведеного дослідження поглибилося уявлення про концептуальну організацію фразеологічних одиниць концепту “Спонування до дії” як особливих мовних знаків у когнітивному та функціональному аспектах, встановлено непараметричність, універсальність, специфічність та регулятивність досліджуваного концепту, а також проаналізовано його внутрішню структуру .

Література:

1. Воркачев С. Г. Концепт как “зонтиковый термин” / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация. – Вып. 24. – М., 2003. – С. 5–12.
2. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / Карасик В. И. // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. – С. 61–105.
3. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Кубрякова Е. С. – М. : Наука, 1997. – 326 с.
4. Кубрякова Е. С. О когнитивной лингвистике и семантике термина

“когнитивный” / Е. С. Кубрякова // Вестн. ВГУ, Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – Вып. 1. – Воронеж, 2001. – С. 4–11.

5. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство: наук. теор. журн. Ін-ту мовознав. ім. О. О. Потебні та укр. мовно-інформ. фонду НАН України. – 2004. – № 5–6. – С. 36–41.

6. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / Маслова В. А. – М.: Флинта; Наука, 2007. – 296 с.

7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Приходько А. М. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.

8. Старко В. Ф. Концепт “ГРА” / Старко В. Ф. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 204 с.

9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Телия В. Н. – М. : Шк. “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.

10. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / Schwarz M. – Tübingen: UTB für Wissenschaft: Uni-Taschenbücher, 1996. – 195 s.